

दशक तिसरा

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ श्रीमत् दासबोध ॥

॥ स्वगुणपरीक्षानाम दशक तिसरा ॥

॥ समास पहिला : जन्मदुःख निरूपण ॥

॥ श्रीराम ॥

जन्म दुःखाचा अंकुर । जन्म शोकाचा सागर ।

जन्म भयाचा डोंगर । चळेना ऐसा ॥ १॥

जन्म कर्माची आटणी । जन्म पातकाची खाणी ।

जन्म काळाची जाचणी । निच नवी ॥ २॥

जन्म कुविद्येचें फळ । जन्म लोभाचें कमळ ।

जन्म भ्रांतीचें पडळ । ज्ञानहीन ॥ ३॥

जन्म जिवासी बंधन । जन्म मृत्यासीकारण ।

जन्म हेंचि अकारण । गथागोवी ॥ ४॥

जन्म सुखाचा विसर । जन्म चिंतेचा आगर ।

जन्म वासनाविस्तार । विस्तारला ॥ ५॥

जन्म जीवाची आवदसा । जन्म कल्पनेचा ठसा ।

जन्म लांवेचा वळसा । ममतारूप ॥ ६॥

जन्म मायेचे मैदावे । जन्म क्रोधाचे विसावे ।

जन्म मोक्षास आडवे । विघ्न आहे ॥ ७॥

जन्म जिवाचे मीपण । जन्म अहंतेचा गुण ।

जन्म हेंचि विस्मरण । ईश्वराचे ॥ ८॥

जन्म विषयांची आवडी । जन्म दुराशेची बेडी ।

जन्म काळाची कांकडी । भक्षिताहे ॥ ९॥

जन्म हाचि विषमकाल । जन्म हेंचि वोखटी वेळ ।

जन्म हा अति कुशील । नर्कपतन ॥ १०॥

पाहातां शरीराचे मूल । या ऐसें नाहीं अमंगल ।

रजस्वलेचा जो विटाल । त्यामध्ये जन्म यासी ॥ ११॥

अत्यंत दोष ज्या विटाला । त्या विटालाचाचि पुतळा ।

तेथें निर्मळपणाचा सोहळा । केवी घडे ॥ १२॥

रजस्वलेचा जो विटाल । त्याचा आळोन जाला गाल ।

त्या गळाचेंच केवळ । शरीर हें ॥ १३॥

वरी वरी दिसे वैभवाचें । अंतरीं पोतडें नकाचें ।

जैसें झांकणें चर्मकुंडाचें । उघडितांच नये ॥ १४॥

कुंड धुतां शुद्ध होतें । यास प्रत्यई धुईजेतें ।

तरी दुर्गधी देहातें । शुद्धता न ये ॥ १५॥

अस्तीपंजर उभविला । सीरानाडीं गुंडाळिला ।

मेदमांसें सरसाविला । सांदोसाअंदीं भरुनी ॥ १६॥

अशुद्ध शब्दें शुद्ध नाहीं । तेंहि भरलें असे देहीं ।

नाना व्याधी दुःखें तेंहि । अभ्यांतरी वसती ॥ १७॥

नकाचें कोठार भरलें । आंतबाहेरी लिडीबिडिलें ।

मूत्रपोतडें जमलें । दुर्गधीचें ॥ १८॥

जंत किडे आणी आंतडी । नाना दुर्गधीची पोतडी ।

अमुप लवथविती कातडी । कांटाळवाणी ॥ १९॥

सर्वांगास सिर प्रमाण । तेथें बळसें वाहे घ्राण ।

उठे घाणी फुटतां श्रवण । ते दुर्गधी नेघवे ॥ २०॥

डोळां निघती चिपडें । नाकीं दाटतीं मेकडें ।

प्रातःकाळीं घाणी पडे । मुखीं मळासारिखी ॥ २१॥

लाळ थुंका आणी मळ । पीत श्लेष्मा प्रबळ ।

तयास म्हणती मुखकमळ । चंद्रासारिखें ॥ २२॥

मुख ऐसें कुशीळ दिसे । पोटीं विष्ठा भरती असे ।

प्रत्यक्षास प्रमाण नसे । भूमंडळीं ॥ २३॥

पोटीं घालितां दिव्यान्न । कांहीं विष्ठा कांहीं वमन ।

भागीरथीचें घेतां जीवन । त्याची कोये लघुशंका ॥ २४॥

एवं मळ मूत्र आणी वमन । हेंचि देहाचें जीवन ।

येणेंचि देह वाढे जाण । यदर्थी संशय नाही ॥ २५॥

पोटीं नस्तां मळ मूत्र वोक । मरोन जाती सकळ लोक ।

जाला राव अथवा रंक । पोटीं विष्ठा चुकेना ॥ २६॥

निर्मळपणें काढूं जातां । तरी देह पडेल तत्त्वतां ।

एवं देहाची वेवस्था । ऐसी असे ॥ २७॥

ऐसा हा धड असतां । येथाभूत पाहों जातां ।

मग ते दुर्दशा सांगतां । शंका बाधी ॥ २८॥

ऐसिये कारागृहींवस्ती । नवमास बहु विपती ।

नवहि द्वारें निरोधती । वायो कैंचा तेथें ॥ २९॥

वोका नरकाचे रस झिरपती । ते जठराग्नीस्तव तापती ।

तेणें सर्वहि उकडती । अस्तिमांस ॥ ३०॥

त्वचेविण गर्भ खोले । तंव मातेसी होती डोहले ।

कटवतिक्षणें सर्वांग पोले । तया बालकाचें ॥ ३१॥

बांधलें चर्माचें मोटालें । तेथें विष्ठेचें पेटालें ।

रसौपाय वंकनालें । होत असे ॥ ३२॥

विष्ठा मूत्र वांती पीत । नाकीं तोंडीं निघती जंत ।

तेणें निर्बुजलेंचित्त । आतिशयेंसीं ॥ ३३॥

ऐसिये कारागृहींप्राणी । पडिला अत्यंत दाटणीं ।

कळवळोन म्हणे चक्रपाणी । सोडवीं येथून आतां ॥ ३४॥

देवा सोडविसी येथून । तरी मी स्वहित करीन ।

गर्भवास हा चुकवीन । पुन्हां न ये येथें ॥ ३७॥

ऐसी दुखवोन प्रतिज्ञा केली । तंव जन्मवेळ पुढें आली ।

माता आक्रंदों लागली । प्रसूतकाळीं ॥ ३६॥

नाकीं तोंडीं बैसलें मांस । मस्तकद्वारें सांडी स्वास ।

तेंहि बुजलें निशेष । जन्मकाळीं ॥ ३७॥

मस्तकद्वार तें बुजलें । तेणें चित्त निर्बुजलें ।

प्राणी तळमळूं लागलें । चहूंकडे ॥ ३८॥

स्वास उस्वास कोंडला । तेणें प्राणी जाजावला ।

मार्ग दिसेनासा जाला । कासावीस ॥ ३९॥

चित्त बहु निर्बुजलें । तेणें आडभरीं भरलें ।

लोक म्हणती आडवें आलें । खांडून काढा ॥ ४०॥

मग ते खांडून काढिती । हस्तपाद छेदून घेती ।

हातां पडिलें तेंचि कापिती । मुख नासिक उदर ॥ ४१॥

ऐसे टवके तोडिले । बाळकें प्राण सोडिले ।

मातेनेंहि सांडिलें । कळिवर ॥ ४२॥

मृत्युपावला आपण । मतेचा घेतला प्राण ।

दुःख भोगिलें दारुण । गर्भवासीं ॥ ४३॥

तथापी सुकृतेकरूनी । मार्ग सांपडला योनी ।

तन्हीं आडकला जाउनी । कंठस्कंदीं मागुता ॥ ४४॥

तये संकोचित पंथीं । बलेंचि वोढून काढिती ।

तेणें गुणें प्राण जाती । बाळकाचे ॥ ४५॥

बाळकाचे जातां प्राण । अंतीं होये विस्मरण ।

तेणें पूर्वील स्मरण । विसरोन गेला ॥ ४६॥

गर्भीं म्हणे सोहं सोहं । बाहेरी पडतां म्हणे कोहं ।

ऐसा कष्टी जाला बहु । गर्भवासीं ॥ ४७॥

दुःखा वरपडा होता जाला । थोर कष्टीं बाहेरी आला ।

सर्वेंच कष्ट विसरला । गर्भवासाचे ॥ ४८॥

सुन्याकार जाली वृत्ती । कांहीं आठवेना चितीं ।

अज्ञानें पडिली भ्रांती । तेणें सुखचि मानिलें ॥ ४९॥

देह विकार पावलें । सुखदुःखें झळंबळे ।

असो ऐसैं गुंडाळलें । मायाजाळीं ॥ ५०॥
ऐसैं दुःख गर्भवासीं । होतें प्राणीमात्रांसीं ।
म्हणोनियां भगवंतासी । शरण जावें ॥ ५१॥
जो भगवंताचा भक्त । तो जन्मापासून मुक्त ।
ज्ञानबळें बिरक्त । सर्वकाळ ॥ ५२॥
ऐशा गर्भवासीं विपत्ती । निरोपित्या येथामती ।
सावध होऊन श्रोतीं । पुढें अवधान द्यावें ॥ ५३॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
जन्मदुःखनिरूपणनाम समास पहिला ॥ १॥

समास दुसरा : स्वगुणपरीक्षा (अ)

॥ श्रीराम् ॥

संसार हाचि दुःखमूल । लागती दुःखाचे इंगळ ।
मागां बोलिली तळमळ । गर्भवासाची ॥ १॥
गर्भवासीं दुःख जालें । तें बाळक विसरलें ।

पुढें वाढों लागलें । दिवसेंदिवस ॥ २॥

बालपणीं त्वचा कोंवळी । दुःख होतांचि तळमळी ।

वाचा नाहीं तये काळीं । सुखदुःखसांगावया ॥ ३॥

देहास कांहीं दुःख जालें । अथवा क्षुधेनें पीडलें ।

तरी तें परम आक्रंदलें । परीं अंतर नेणवे ॥ ४॥

माता कुरवाळी वरी । परीं जे पीडा जाली अंतरीं ।

ते मायेसी न कळे अभ्यांतरीं । दुःख होये बालकासीं ॥ ५॥

मागुतें मागुतें फुंजे रडे । माता बुझावी घेऊन कडे ।

वेथा नेणती बापुडें । तळमळी जीवीं ॥ ६॥

नानाव्याधीचे उमाले । तेणें दुःखें आंदोळे ।

रडे पडे कां पोळे । अग्निसंगें ॥ ७॥

शरीर रक्षितां नये । घडती नाना अपाये ।

खोडी अधांतरीं होये । आवेवहीन बालक ॥ ८॥

अथवा अपाय चुकले । पूर्णपुण्यपुढें ठाकलें ।

मातेस ओळखों लागलें । दिवसेंदिवस ॥ ९॥

क्षणभरी मातेस न देखे । तरी आक्रंदें रुदन करी दुःखें ।

ते समई मातेसारिखें । आणीक कांहेंच नाहीं ॥ १०॥

आस करून वास पाहे । मातेविण कदा न राहे ।

वियोग पलमात्र न साहे । स्मरण जालियां नंतरें ॥ ११॥

जरी ब्रह्मादिक देव आले । अथवा लक्ष्मीने अवलोकिलें ।

तरी न वचे बुझाविलें । आपले मातेवांचुनी ॥ १२॥

कुरूप अथवा कुलक्षण । सकळांहूनि करंटेपण ।

तरी नाहीं तीसमान । भूमंडळीं कोणी ॥ १३॥

ऐसें तें केविलवाणें । मातेविण दिसे उणें ।

यणें परतें केलें तिनें । तरी आक्रंदोनी मिठी घाली ॥ १४॥

सुख पावे मातेजवळी । दुरी करितांचि तळमळी ।

अतिप्रीति तयेकाळीं । मातेवरी लागली ॥ १५॥

तंव ते मातेस मरण आलें । प्राणी पोरटें जालें ।

दुःखें झुणीं लागलें । आई आई म्हणोनी ॥ १६॥

आई पाहातां दिसेना । दीनरूप पाहे जना ।

आस लागलिसे मना । आई येईल म्हणोनी ॥ १७॥

माता म्हणौन मुख पाहे । तंव ते आपुली माता नव्हे ।

मग हिंवासलें राहे । दैन्यवाणें ॥ १८॥

मातावियोगें कष्टलें । तें मांनसीं दुःख जालें ।

देहहि क्षीणत्व पावलें । आतिशयेंसीं ॥ १९॥

अथवा माताहि वांचली । मायलेंकुरा भेटी जाली ।

बाळदशा ते राहिली । देवसेंदिवस ॥ २०॥

बाळपण जालें उणें । दिवसेंदिवस होये शाहाणें ।

मग ते मायेचें अत्यंत पेरुणें । होतें, तें राहिलें ॥ २१॥

पुढें लो लागला खेळाचा । कळप मेळविला पोरांचा ।

आत्यगेल्या डाय्याचा । आनंद शोक वाहे ॥ २२॥

मायेबापें सिकविती पोटे । तयाचें परम दुःख वाटे ।

चट लागली न सुटे । संगती लेंकुरांची ॥ २३॥

लेंकुरांमध्ये खेळतां । नाठवे माता पिता ।

तंव तेंथेहि अवचिताअ । दुःख पावला ॥ २४॥

पडिले दांत फुटला डोळा । मोडले पाय जाला खुळा ।

गेला माज अवकळा- । ठाकून आली ॥ २५॥

निघाल्या देवी आणी गोवर । उठलें कपाळ लागला ज्वर ।

पोटसुळीं निरंतर । वायगोळा ॥ २६॥

लागलीं भूतें जाली झडपणी । जळीच्या मेसको मायेराणी ।

मुंज्या झोटिंग करणी । म्हैसोबाची ॥ २७॥

वेताळ खंकाळ लागला । ब्रह्मगि-हो संचरला ।

नेणों चेडा वोलांडिला । कांहीं कळेना ॥ २८॥

येक म्हणती बीरि देव । येक म्हणती खंडेराव ।

येक म्हणती सकळ वाव । हा ब्राह्मणसमंध ॥ २९॥

येक म्हणती कोणें केलें । आंगीं देवत घातले ।

येक म्हणती चुकलें । सटवाईवें ॥ ३०॥

येक म्हणती कर्मभोग । आंगीं जडले नाना रोग ।

वैद्यपंचाक्षरी चांग । बोलाऊन आणिले ॥ ३१॥

येक म्हणती हा वांचेना । येक म्हणती हा मरेना ।

भोग भोगितो यातना । पापास्तव ॥ ३२॥

गर्भदुःख विसरला । तो त्रिविधतापें पोळला ।

प्राणी बहुत कष्टी जाला । संसारदुःखें ॥ ३३॥

इतुकेंहि चुकोन वांचला । तरी मारमारूं शाहाणा केला ।

लोकिकीं नेटका जाला । नांव राखे ऐसा ॥ ३४॥

पुढें मायबापीं लोभास्तव । संभ्रमें मांडिला विव्हाव ।

दाऊनियां सकळ वैभव । नोवरी पाहिली ॥ ३५॥

वऱ्हाडीवैभव दाटलें । देखोन परमसुख वाटले ।

मन हें रंगोन गेलें । सासुरवाडीकडे ॥ ३६॥

मायबापीं भलतैसें असावें । परी सासुरवाडीस नेटकें जावें ।

द्रव्य नसेल तरी घ्यावें । रुण कळांतरे ॥ ३७॥

आंतर्भाव ते सासुरवाडीं । मायेबापें राहिलीं बापुडीं ।

होताती सर्वस्वें कुडकुडीं । तितुकेंच कार्य त्यांचें ॥ ३८॥

नोवरी आलियां घरा । अती हव्यास वाटे वरा ।

म्हणे मजसारिखा दुसरा । कोणीच नाही ॥ ३९॥

मायबाप बंधु बहिणी । नोवरी न दिसतां वाटे काणी ।
अत्यंत लोधला पापिणीं । अविद्येनें भुलविला ॥ ४०॥
संभोग नस्तां इतुका प्रेमा । योन्य जालिया उलंघी सीमा ।
प्रीती वाढविती कामा- । करितां प्राणी गुंतला ॥ ४१॥
जरी न देखे क्षण येक डोळां । तरी जीव होय उताविला ।
प्रीतीपात्र अंतर्कळा । घेऊन गेली ॥ ४२॥
कोवळे कोवळे शब्द मंजुळ । मर्यादा लज्या मुखकमळ ।
वक्त्रलोकनें केवळ । ग्रामज्याचे मैदावे ॥ ४३॥
कळवळा येतां सांवरेना । शरीर विकळ आवरेना ।
अनेत्र वेवसाई क्रमेना । हुरहुर वाटे ॥ ४४॥
वेवसाय करितां बाहेरी । मन लागलेंसे घरीं ।
क्षणाक्षणां अभ्यांतरीं । स्मरण होये कामिनीचें ॥ ४५॥
तुम्हीं माझिया जिवांतील जीव । म्हणौनी अत्यंत लाघव ।
दाऊनियां चित्त सर्व । हिरोन घेतलें ॥ ४६॥
मैद सोइरीक काढिती । फांसे घालून प्राण घेती ।

तैसें आयुष्य गेलियां अंतीं । प्राणीयांस होये ॥ ४७॥

प्रीति कामिनीसीं लागली । जरी तयेसी कोणी रागेजली ।

तरी परम क्षिती वाटली । मानसीं गुप्तरूपें ॥ ४८॥

तये भार्येचेनि कैवारें । मायेबापासीं नीच उत्तरें ।

बोलोनियां तिरस्कारें । वेगळा निघे । ४९॥

स्त्रीकारणें लाज सांडिली । स्त्रीकारणें सखीं सोडिलीं ।

स्त्रीकारणें विघडिलीं । सकळहि जिवलगें ॥ ५०॥

स्त्रीकारणें देह विकिला । स्त्रीकारणें सेवक जाला ।

स्त्रीकारणें सांडविला । विवेकासी ॥ ५१॥

स्त्रीकारणें लोलंगता । स्त्रीकारणें अतिनम्रता ।

स्त्रीकारणें पराधेनता । अंगिकारिली ॥ ५२॥

स्त्रीकारणें लोभी जाला । स्त्रीकारणें धर्म सांडिला ।

स्त्रीकारणें अंतरला । तीर्थयात्रा स्वधर्म ॥ ५३॥

स्त्रीकारणें सर्वथा कांहीं । शुभाशुभ विचारिलें नाहीं ।

तनु मनु धनु सर्वही । अनन्यभावे अर्पिलें ॥ ५४॥

स्त्रीकारणें परमार्थ बुडविला । प्राणी स्वहितास नाडला ।

ईश्वरीं कानकोंडा जाला । स्त्रीकारणें कामबुद्धी ॥ ५५॥

स्त्रीकारणें सोडिली भक्ती । स्त्रीकारणें सोडिली विरक्ती ।

स्त्रीकारणें सायोज्यमुक्ती । तेहि तुळ्य मानिली ॥ ५६॥

येके स्त्रियेचेनि गुणें । ब्रह्मांड मानिलें ठेंगणें ।

जिवलगें तीं पिसुणें । ऐसीं वाटलीं ॥ ५७॥

ऐसी अंतरप्रीति जडली । सार्वस्वाची सांडी केली ।

तंव ते मरोन गेली । अकस्मात ॥ ५८॥

तेणें मनीं शोक वाढला । म्हणे थोर घात जाला ।

आतां कैचा बुडाला । संसार माझा ॥ ५९॥

जिवलगांचा सोडिला संग । अवचिता जाला घरभंग ।

आतां करूं मायात्याग । म्हणे दुःखें ॥ ६०॥

स्त्री घेऊन आडवी । ऊर बडवी पोट बडवी ।

लाज सांडून गौरवी । लोकां देखतां ॥ ६१॥

म्हणे माझें बुडालें घर । आतां न करी हा संसार ।

दुःखें आक्रंदला थोर । घोर घोषें ॥ ६२॥

तेणें जीव वारयावेघला । सर्वस्वाचा उबग आला ।

तेणें दुःखें जाला । जोगी कां महात्मा ॥ ६३॥

कां तें निघोन जाणें चुकलें । पुढां मागुतें लग्न केलें ।

तेणें अत्यंतचि मग्न जालें । मन द्वितीय संमंधीं ॥ ६४॥

जाला द्वितीय संमंध । सर्वेचि मांडिला आनंद ।

श्रोतीं व्हावें सावध । पुढिले समासीं ॥ ६५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

स्वगुणपरीक्षानाम समास दुसरा ॥ २॥

समास तिसरा : स्वगुणपरीक्षा (ब)

॥ श्रीराम् ॥

द्वितीय संमंध जाला । दुःख मागील विसरला ।

सुख मानून राहिला । संसाराचें ॥ १॥

जाला अत्यंत कृपण । पोटे न खाय अन्न ।

रुक्माकारणें सांडी प्राण । येकसरा ॥ २॥

कदा कल्पांतीं न वेची । सांचिलेंचि पुन्हा सांची ।

अंतरिं असेल कैंची । सदासना ॥ ३॥

स्वयें धर्म न करी । धर्मकर्त्यासहि वारी ।

सर्वकाळ निंदा करी । साधुजनाची ॥ ४॥

नेणे तीर्थ नेणे व्रत । नेणे अतित अभ्यागत ।

मुंगीमुखींचें जें सीत । तेंही वेंचून सांची ॥ ५॥

स्वयें पुण्य करवेना । केलें तरी देखवेना ।

उपहास्य करी मना- । नये म्हणौनी ॥ ६॥

देवां भक्तांस उछेदी । आंगबळें सकळांस खेदी ।

निष्ठुर शब्दें अंतर भेदी । प्राणीमात्रांचें ॥ ७॥

नीति सांडून मागें । अनीतीनें वर्तो लागे ।

गर्व धरून फुगे । सर्वकाळ ॥ ८॥

पूर्वजांस संतरिलें । पक्षश्राद्धहि नाहीं केलें ।

कुळदैवत ठकिलें । कोणेपरी ॥ ९॥

आक्षत भरिली भाणा । दुजा ब्राह्मण मेहुणा ।

आला होता पाहुणा । स्त्रियेस मूळ ॥ १०॥

कदा नावडे हरिकथा । देव नलगे सर्वथा ।

स्नानसंध्या म्हणे वृथा । कासया करावी ॥ ११॥

अभिळाषें सांची वित । स्वयें करी विस्वासघात ।

मटें मातला उन्मत । तारुण्यपणें ॥ १२॥

तारुण्य आंगीं भरलें । धारिष्ट न वचे धरिलें ।

करूं नयें तेंचि केलें । माहापाप ॥ १३॥

स्त्री केली परी धाकुटी । धीर न धरवेचि पोटीं ।

विषयलोभें सेवटीं । वोळखी सांडिली ॥ १४॥

माये बहिण न विचारी । जाला पापी परद्वारी ।

दंड पावला राजद्वारीं । तन्हीं पालटेना ॥ १५॥

परस्त्री देखोनि दृष्टीं । अभिळाष उठे पोटीं ।

अकर्तव्यें हिंपुटी । पुन्हां होये ॥ १६॥

ऐसें पाप उदंड केलें । शुभाशुभ नाहीं उरलें ।

तेणें दोषें दुःख भरलें । अकस्मात आंगीं ॥ १७॥

व्याधी भरली सर्वांगीं । प्राणी जाला क्षयरोगी ।

केले दोष आपुले भोगी । सीघ्र काळें ॥ १८॥

दुःखें सर्वांग फुटलें । नासिक अवघेंचि बैसलें ।

लक्षण जाऊन जालें । कुलक्षण ॥ १९॥

देहास क्षीणता आली । नाना वेथा उद्धवली ।

तारुण्यशक्ती राहिली । खंगला प्राणी ॥ २०॥

सर्वांगीं लागल्या कळा । देहास आली अवकळा ।

प्राणी कांपे चळवळां । शक्ति नाहीं ॥ २१॥

हस्तपादादिक झडले । सर्वांगीं किडे पडिले ।

देखोन थुंकों लागले । लाहानथोर ॥ २२॥

जाली विष्टेची सारणी । भोवती उठली वर्ढाणी ।

अत्यंत खंगला प्राणी । जीव न वचे ॥ २३॥

आतां मरण दे गा देवा । बहुत कष्ट जाले जीवा ।

जाला नाहीं नेणों ठेवा । पातकाचा ॥ २४॥

दुःखें घळघळां रडे । जों जों पाहे आंगाकडे ।

तों तों दैन्यवाणें बापुडें । तळमळी जीवीं ॥ २५॥

ऐसे कष्ट जाले बहुत । सकळ जालें वाताहात ।

दखडा घालून वित्त । चोरटीं नेलें ॥ २६॥

जालें आरत्र ना परत्र । प्रारब्ध ठाकलें विचित्र ।

आपला आपण मळमूत्र । सेविला दुःखें ॥ २७॥

पापसामग्री सरली । देवसेंदिवस वेथा हरली ।

वैद्यें औषधें दिधलीं । उपचार जाला ॥ २८॥

मरत मरत वांचला । यास पुन्हां जन्म जाला ।

लोक म्हणती पडिला । माणसांमध्ये ॥ २९॥

येरें स्त्री आणिली । बरवी घरवात मांडिली ।

अति स्वार्थबुद्धी धरिली । पुन्हां मागुती ॥ ३०॥

कांहीं वैभव मेळविलें । पुन्हां सर्वही संचिलें ।

परंतु गृहबुडालें । संतान नाही ॥ ३१॥

पुत्र संताअन नस्तां दुःखी । वांज नांव पडिलें लोकिकीं ।

तैं न फिटे म्हणोनी लेंकी । तरी हो आतां ॥ ३२॥

म्हणोन नाना सायास । बहुत देवास केले नवस ।

तीर्थें व्रतें उपवास । धरणें पारणें मांडिलें ॥ ३३॥

विषयसुख तें राहिले । वांजपणें दुःखी केलें ।

तंव तें कुळदैवत पावलें । जाली वृद्धी ॥ ३४॥

त्या लेंकुरावरी अतिप्रीति । दोघेहि क्षण येक न विशंभती ।

कांहीं जाल्या आक्रंदती । दीर्घस्वरें ॥ ३५॥

ऐसी ते दुःखिस्ते । पूजीत होती नाना दैवतें ।

तंव तेंहि मेलें अवचितें । पूर्व पापेंकरूनी ॥ ३६॥

तेणें बहुत दुःख जालें । घरीं आरंधें पडिलें ।

म्हणती आम्हांस कां ठीविलें । देवें वांज करूनी ॥ ३७॥

आम्हांस द्रव्य काये करावें । तें जावें परी अपत्य व्हावें ।

अपत्यालागी त्यजावें । लागेल सर्व ॥ ३८॥

वांजपण संदिसें गेलें । तों मरतवांज नांव पडिलें ।

तैं न फिटे कांहीं केलें । तेणें दुःखें आक्रंदती ॥ ३९॥

आमुची वेली कां खुंटिली । हा हा देवा वृत्तीबुडाली ।
कुळस्वामीण कां क्षोभली । विझाला कुळदीप ॥ ४०॥
आतां लेंकुराचें मुख देखेन । तरी आनंदें राडी चालेन ।
आणी गळही टोंचीन । कुळस्वामिणीपासीं ॥ ४१॥
आई भुता करीन तुझा । नांव ठेवीन केरपुंजा ।
वेसणी घालीन, माझा- । मनोरथ पुरवी । ४२॥
बहुत देवांस नवस केले । बहुत गोसावी धुंडिले ।
गटगटां गिलिले । सगळे विंचू ॥ ४३॥
केले समंधास सायास । राहाणे घातलें बहुवस ।
केळें नारिकेळें ब्राह्मणास । अंब्रदानें दिधलीं ॥ ४४॥
केलीं नाना कवटालें । पुत्रलोभें केलीं ढालें ।
तरी अदृष्ट फिरलें । पुत्र नाहीं ॥ ४५॥
वृक्षाअखालें जाऊन नाहाती । फळतीं झाडें करपती ।
ऐसे नाना दोष करिती । पुत्रलोभाकारणें ॥ ४६॥
सोडून सकळ वैभव । त्यांचा वारयावेधला जीव ।

तंव तो पावला खंडेराव । आणी कुळस्वामिणी ॥ ४७॥

आतां मनोरथ पुरती । स्त्रीपुरुषें आनंदती ।

सावध होऊन श्रोतीं । पुढें अवधान द्यावें ॥ ४८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

स्वगुणपरीक्षानाम समास तिसरा ॥ ३॥

समास चवथा : स्वगुणपरीक्षा (क)

॥ श्रीराम् ॥

लेंकुरें उदंड जालीं । तों ते लक्ष्मी निघोन गेली ।

बापडीं भिकेसी लागलीं । कांहीं खाया मिलेना ॥ १॥

लेंकुरें खेळती धाकुटीं । येकें रांगती येकें पोटीं ।

ऐसी घरभरी जाली दाटी । कन्या आणी पुत्रांची ॥ २॥

देवसेंदिवसा खर्च वाढला । यावा होता तो खुंटोन गेला ।

कन्या उपवरी जाल्या, त्यांला- । उजवावया द्रव्य नाहीं ॥ ३॥

मायेबापें होतीं संपन्न । त्यांचें उदंड होतें धन ।

तेणें करितां प्रतिष्ठा मान । जनीं जाला होता ॥ ४॥

भरम आहे लोकाचारिं । पहिली नांदणूक नाहीं घरीं ।

देवसेंदिवस अभ्यांतरीं । दरिद्र आलें ॥ ५॥

ऐसी घरवात वाढली । खातीं तोंडें मिळालीं ।

तेणें प्राणीयांस लागली । काळजी उद्देगाची ॥ ६॥

कन्या उपवरीं जाल्या । पुत्रास नोवर्या आल्या ।

आतां उजवणा केल्या । पहिजेत कीं ॥ ७॥

जरी मुलें तैसींच राहिलीं । तरी पुढां लोकलाज जाली ।

म्हणती कासया व्यालीं । जन्मदारिद्र्यें ॥ ८॥

ऐसी लोकलाज होईल । वडिलांचें नांव जाईल ।

आतां रुण कोण देईल । लग्नापुरतें ॥ ९॥

माणें रुण ज्याचें घेतलें । त्याचें परतोन नाहीं दिल्लें ।

ऐसें आभाळ कोंसळलें । उद्देगाचें ॥ १०॥

आपण खातों अन्नासी । अन्न खातें आपणासीं ।

सर्वकाल मानसीं । चिंतातुर ॥ ११॥

पती अवधीच मोडली । वस्तभाव गाहाण पडिली ।

अहा देवा वेळ आली । आतां डिवाळ्याची ॥ १२॥

कांहीं केला ताडामोडा । विकिला घरींचा पाडारेडा ।

कांहीं पैका रोकडा । कळांतरें काढिला ॥ १३॥

ऐसें रुण घेतलें । लोकिकीं दंभ केलें ।

सकळ म्हणती नांव राखिलें । वडिलांचें ॥ १४॥

ऐसें रुण उदंड जालें । रिणाइतीं वेढून घेतलें ।

मग प्रयाण आरंभिलें । विदेशाप्रती ॥ १५॥

दोनी वरुषें बुडी मारिली । नीच सेवा अंगीकारिली ।

शरीरें आपदा भोगिली । आतिशयेंसीं ॥ १६॥

कांहीं मेळविलें विदेशीं । जीव लागला मनुष्यांपासीं ।

मग पुसोनियां स्वामीसी । मुरडता जाला ॥ १७॥

तंव तें अत्यंत पीडावलीं । वाट पाहात बैसलीं ।

म्हणती दिवसगती कां लागली । काये कारणें देवा ॥ १८॥

आतां आम्ही काये खावें । किती उपवासीं मरावें ।
ऐसियाचे संगतीस देवें । कां पां घातलें आम्हांसी ॥ १९॥
ऐसें आपुलें सुख पाहाती । परी त्याचें दुःख नेणती ।
आणी शक्ती गेलियां अंतीं । कोणीच कामा न येती ॥ २०॥
असो ऐसी वाट पाहतां । दृष्टीं देखिला अवचिता ।
मुलें धावती, ताता । भागलास म्हणौनी ॥ २१॥
स्त्री देखोन आनंदली । म्हणे आमुची दैन्यें फिटली ।
तंव येरें दिधली । गांठोडी हातीं ॥ २२॥
सकळांस आनंद जाला । म्हणती आमुचा वडील आला ।
तेणें तरी आम्हांला । आंग्या टोप्या आणिल्या ॥ २३॥
ऐसा आनंद व्यारी देवस । सर्वेच मांडिली कुसमुस ।
म्हणती हें गेलियां आम्हांस । पुन्हां आपदा लागती ॥ २४॥
म्हणौनी आणिलें तें असावें । येणें मागुतें विदेशास जावें ।
आम्ही हें खाऊं न तों यावें । द्रव्य मेळऊन ॥ २५॥
ऐसी वासना सकळांची । अवघीं सोईरीं सुखाचीं ।

स्त्री अत्यंत प्रीतीची । तेहि सुखाच लागली ॥ २६॥

विदेसीं बहु दगदला । विश्रांती घ्यावया आला ।

स्वासहि नाहीं टाकिला । तों जाणें वोढवलें ॥ २७॥

पुढें अपेक्षा जोसियांची । केली विवंचना मुहूर्ताची ।

वृत्तिगुंतली तयाची । जातां प्रशस्त न वटे ॥ २८॥

माया मात्रा सिद्ध केली । कांहीं सामग्री बांधली ।

लेंकुरें दृष्टीस पाहिलीं । मार्गस्त जाला ॥ २९॥

स्त्रियेस अवलोकिलें । वियोगें दुःख बहुत वाटलें ।

प्रारब्धसूत्रतुकलें । रुणानबंधाचें ॥ ३०॥

कंठ सद्गदित जाला । न संवरेच गहिवरला ।

लेंकुरा आणी पित्याला । तडातोडी जाली ॥ ३१॥

जरी रुणानुबंध असेल । तरी मागुती भेटी होईल ।

नाहीं तरी संगती पुरेल । येचि भेटीनें तुमची ॥ ३२॥

ऐसीं बोलोन स्वार होये । मागुता फिरफिरों पाहे ।

वियोगदुःख न साहे । परंतु कांहीं न चले ॥ ३३॥

आपुला गांव राहिला मागें । चित्त भ्रमलें संसारौद्वेगें ।

दुःखवला प्रपंचसंगें । अभिमानास्तव ॥ ३४॥

ते समई माता आठवली । म्हणे म्हणे धन्य ते माउली ।

मजकारणें बहुत कष्टली । परी मी नेणेंचि मूर्ख ॥ ३५॥

आजी जरी ते असती । तरी मजला कदा न विशंभती ।

वियोग होतां आक्रंदती । ते पोटाणि वेगळीच ॥ ३६॥

पुत्र वैभवहीन भिकारी । माता तैसाचि अंगिकारी ।

दगदला देखोन अंतरीं । त्याच्या दुःखें दुःखवे ॥ ३७॥

प्रपंच विचारें पाहातां । हें सकळ जोडे न जोडे माता ।

हें शरीर जसे करितां । निर्माण जालें ॥ ३८॥

लांव तरी ते माया । काय कराविया सहश्र जाया ।

परी भुलोन गेलों वायां । मकरध्वजाचेनी ॥ ३९॥

या येका कामाकारणें । जिवलगांसिं दंड घेणें ।

सखीं तींच पिसुणें । ऐसीं वाटतीं ॥ ४०॥

म्हणौन धन्य धन्य ते प्रपंची जन । जे मायेबापाचें भजन ।

करिती न करिती, मन- । निष्ठुर जिवलगांसीं ॥ ४१॥

संगती स्त्रीबालकाची । आहे साठी जन्माची ।

परी मायेबापीं केंचीं । मिळतील पुढें ॥ ४२॥

ऐसें पूर्वीं होते ऐकिलें । परी ते समई नाहीं कळलें ।

मन हें बुडोन गेलें । रतिसुखाचा डोहीं ॥ ४३॥

हे सखीं वाटती परी पिसुणें । मिळाली वैभवाकारणें ।

रितें जातां लाजिखाणें । अत्यंत वाटे ॥ ४४॥

आता भलतैसें करावें । परि द्रव्य मेळऊन न्यावें ।

रितें जातां स्वभावे । दुःख आहे ॥ ४५॥

ऐसी वेवर्धना करी । दुःख वाटलें अंतरीं ।

चिंतेचिये माहापुरीं । बुडोन गेला ॥ ४६॥

ऐसा हा देह आपुला । असतांच पराधेन केला ।

ईश्वरीं कानकोंडा जाला । कुटुंबकाबाडी ॥ ४७॥

या येका कामासाठीं । जन्म गेला आटाटी ।

वय वेचल्यां सेवटीं । येकलेंचि जावें ॥ ४८॥

ऐसा मनीं प्रस्तावला । क्षण येक उदास जाला ।

सर्वेचि प्राणी झळंबला । मायाजालें ॥ ४९॥

कन्यापुत्रीं आठवलीं । मनींहुनि क्षिती वाटली ।

म्हणे लेंकुरें अंतरलीं । माझीं मज ॥ ५०॥

मागील दुःख आठवले । जें जें होते प्राप्त जालें ।

मग रुदन आरंभिलें । दीर्घ स्वरें ॥ ५१॥

आरुण्यरुदन करितां । कोणी नाही बुझाविता ।

मग होये विचारिता । आअपुले मनीं ॥ ५२॥

आतां कासया रडावें । प्राप्त होते तें भोगावें ।

ऐसे बोलोनिया जीवें । धारिष्ट केलें ॥ ५३॥

ऐसा दुःखें दगदला । मग विदेशाप्रती गेला ।

पुढे प्रसंग वर्तला । तो सावध ऐका ॥ ५४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

स्वगुणपरीक्षानाम समास चवथा ॥ ४॥

समास पाचवा : स्वगुणपरीक्षा (ड)

॥ श्रीराम् ॥

पुढें गेला विदेशासी । प्राणी लागला व्यासंगासी ।

आपल्या जिवेसीं सोसी । नाना श्रम ॥ १॥

ऐसा दुस्तर संसार । करितां कष्टला थोर ।

पुढें दोनी च्यारी संवत्सर । द्रव्य मेळविलें ॥ २॥

सर्वेचि आला देशासी । तों आवर्षण पडिलें देसीं ।

तेणें गुणें मनुष्यांसी । बहुत कष्ट जाले ॥ ३॥

येकांच्या बैसल्या अमृतकळा । येकांस चंद्री लागली डोळां ।

येकें कांपती चळचळा । दैन्यवाणीं ॥ ४॥

येकें दीनरूप बैसलीं । येकें सुजलीं येकें मेलीं ।

ऐसीं कन्यापुत्रें देखिलीं । अकस्मात डोळां ॥ ५॥

तेणें बहुत दुःखी जाला । देखोनिया उभड आला ।

प्राणी आक्रंदों लागला । दैन्यवाणा ॥ ६॥

तंव तीं अवधीं सावध जालीं । म्हणती बाबा बाबा जेऊं घाली ।

अन्नालागीं मिडकलीं । झडा घालिती ॥ ७॥

गांठोडें सोडून पाहाती । हातां पडिलें तेंचि खाती ।

कांहीं तोंडीं कांहीं हातीं । प्राण जाती निघोनी ॥ ८॥

तांतडी तांतडी जेऊं घाली । तों तें जेवितां जेवितां कांहीं मेलीं ।

कांहीं होतीं धादावलीं । तेंहि मेलीं अजीर्णे ॥ ९॥

ऐसीं बहुतेकें मेलीं । येक दोनीं मुलें उरलीं ।

तेंहि दैन्यवार्णीं जालीं । आपलें मातेवांचुनी ॥ १०॥

ऐसे आवर्षण आलें । तेणें घरचि बुडालें ।

पुढें देसीं सुभिक्ष जालें । आतिशयेंसी ॥ ११॥

लेकुरां नाहीं वाढवितें । अन्न करावें लागे आपुलेन हातें ।

बहु त्रास घेतला चितें । स्वयंपाकाचा ॥ १२॥

लोकीं भरीस घातलें । पुन्हां मागुतें लग्न केलें ।

द्रव्य होतें तें वेचलें । लग्नाकारणें ॥ १३॥

पुन्हां विदेशासी गेला । द्रव्य मेळऊन आला ।

तव घरीं कळहो लागला । सावत्र पुत्रांसी ॥ १४॥

स्त्री जाली न्हातीधुती । पुत्र देखों न सकती ।

भ्रताराची गेली शक्ती । वृद्धजाला ॥ १७॥

सदा भांडण पुत्रांचें । कोणी नायकती कोणाचें ।

वनिता अति प्रीतीचें । प्रीतिपात्र ॥ १६॥

किंत बैसला मनां । येके ठाई पडेना ।

म्हणोनियां पांचा जणा । मेळविलें ॥ १७॥

पांच जण वांटे करिती । तों ते पुत्र नायेकती ।

निवाडा नव्हेचि अंतीं- । भांडण लागलें ॥ १८॥

बापलेकां भांडण जालें । लेंकीं बापास मारिलें ।

तंव ते मातेनें घेतलें । शंखतीर्थ ॥ १९॥

एकोनि मेळले लोक । उभे पाहाती कौतुक ।

म्हणती बापास लेक । कामा आले ॥ २०॥

ज्या कारणें केले नवस । ज्या कारणें केले सायास ।

ते पुत्र पितीयास । मारिती पहा ॥ २१॥

ऐसी आली पापकळी । आश्चर्य मानिलें सकळीं ।

उभे तोडिती कळी । नगरलोक ॥ २२॥

पुढें बैसोन पांच जण । वांटे केले तत्समान ।

बापलेंकांचें भांडण । तोडिलें तेहीं ॥ २३॥

बापास वेगळें घातलें । कोंपट बांधोन दिधलें ।

मन कांतेचें लागलें । स्वार्थबुद्धी ॥ २४॥

कांता तरुण पुरुष वृद्ध । दोघांस पडिला संमंध ।

खेद सांडून आनंद । मानिला तेहीं ॥ २५॥

स्त्री सांपडली सुंदर । गुणवंत आणी चतुर ।

म्हणे माझें भाग्य थोर । वृद्धपर्णी ॥ २६॥

ऐसा आनंद मानिला । दुःख सर्वही विसरला ।

तंव तो गल्बला जाला । परचक्र आलें ॥ २७॥

अकस्मात धाडी आली । कांता बंदीं धरून नेली ।

वस्तभावही गेली । प्राणीयाची ॥ २८॥

तेणें दुःख जालें भारीं । दीर्घ स्वरें रुदन करी ।

मनीं आठवे सुंदरी । गुणवंत ॥ २९॥

तंव तिची वार्ता आली । तुमची कांता भ्रष्टली ।

ऐकोनियां आंग घाली । पृथ्वीवरी ॥ ३०॥

सव्य अपसव्य लोळे । जळें पाझरती डोळे ।

आठवितां चित्त पोळे । दुःखानळें ॥ ३१॥

द्रव्य होते मेळविलें । तेंही लग्नास वेचलें ।

कांतेसिही धरून नेलें । दुयचारी ॥ ३२॥

मजही वृद्धाप्यआलें । लेंकीं वेगळें घातलें ।

अहा देवा वोढवलें । अष्ट माझे ॥ ३३॥

द्रव्य नाहीं कांता नाहीं । ठाव नाहीं शक्ति नाहीं ।

देवा मज कोणीच नाहीं । तुजवेगळें ॥ ३४॥

पूर्वीं देव नाहीं पुजिला । वैभव देखोन भुलला ।

सेखीं प्राणी प्रस्तावला । वृद्धपणीं ॥ ३५॥

देह अत्यंत खंगलें । सर्वांग वाळोन गेलें ।

वातपीत उसळलें । कंठ दाटला कफें ॥ ३६॥

वळे जिव्हेची बोंबडी । कफें कंठ घडघडी ।

दुर्गंधी सुटली तोंडीं । नाकीं स्लेष्मा वाहे । ३७॥

मान कांपे चळचळं । डोळे गळती भळभळं ।

वृद्धपणीं अवकळा । ठाकून आली ॥ ३८॥

दंतपाटी उखळली । तेणें बोचरखिंडी पडिली ।

मुखीं लाळ गळों लागली । दुर्गंधीची ॥ ३९॥

डोळां पाहातां दिसेना । कार्नीं शब्द ऐकेना ।

दीर्घ स्वरें बोलवेना । दमा दाटे ॥ ४०॥

शक्ती पायांची राहिली । बैसवेना मुरुकुंडी घाली ।

बृहतीवाजों लागली । तोंडाच ऐसी ॥ ४१॥

क्षुधा लागतां आवरेना । अन्न समई मिळेना ।

मिळालें तरी चावेना । दांत गेले ॥ ४२॥

पितें जिरेना अन्न । भक्षीतांच होये वमन ।

तैशेंचि जाये निघोन । अपानद्वारें ॥ ४३॥

विष्टा मूत्र आणि बळस । भोवता वमनें केला नास ।

दुरून जातां कोडे स्वास । विश्वजनाचा ॥ ४४॥

नाना दुःखें नाना व्याधी । वृद्धपणींचळे बुद्धी ।
तन्हीं पुरेना आवधी । आयुष्याची ॥ ४५॥
पापण्या भवयाचे केंश । पिकोन झडले निःशेष ।
सर्वांगीं लोंबलें मांस । चिरकुटासारिखें ॥ ४६॥
देह सर्व पाअरिखें जालें । सवंगडे निःशेष राहिले ।
सकळ प्राणीमात्र बोले । मरेना कां ॥ ४७॥
जें जन्मून पोसलीं । तेंचि फिरोन पडिलीं ।
अंतीं विषम वेळ आली । प्राणीयासी ॥ ४८॥
गेलें तारुण्य गेलें बळ । गेलें संसारीचें सळ ।
वाताहात जालें सकळ । शरीर आणी संपत्ती ॥ ४९॥
जन्मवरी स्वार्थ केला । तितुकाहि वेर्थ गेला ।
कैसा विषम काळ आला । अंतकाळीं ॥ ५०॥
सुखाकारणें झुरला । सेखीं दुःखें कष्टी जाला ।
पुढें मागुता धोका आला । येमयातनेचा ॥ ५१॥
जन्म अवघा दुःखमूळ । लागती दुःखाचे इंगळ ।

महणोनियां तत्काल । स्वहित करवें ॥ ५२॥

असो ऐसैं वृद्धपण । सकळांस आहे दारुण ।

महणोनियां शरण । भगवंतास जावें ॥ ५३॥

पुढें वृद्धीसतत्वतां । गर्भी प्रस्तावा होता ।

तोचि आला मागुता । अंतकाळीं ॥ ५४॥

महणौनि मागुतें जन्मांतर । प्राप्त मातेचें उदर ।

संसार हा अति दुस्तर । तोचि ठाकून आला ॥ ५५॥

भगवद्भजनावांचुनी । चुकेना हे जन्मयोनि ।

तापत्रयांची जाचणी । सांगिजेल पुढे ॥ ५६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

स्वगुणपरीक्षानाम समास पाचवा ॥ ५॥

समास सहावा : आध्यात्मिक ताप

॥ श्रीराम् ॥

तापत्रयाचें लक्षण । आतां सांगिजेल निरूपण ।

श्रोतीं करवें श्रवण । यकाग्र होऊनी ॥ १॥

जो तापत्रें पोळला । तो संतसंगें निवाला ।

आर्तभूत तोषला । पदार्थ जेवी ॥ २॥

क्षुधाक्रांतास मिळे अन्न । तृषाक्रांतासजीवन ।

बंदीं पडिल्याचें बंधन- । तोडिनां, सुख ॥ ३॥

माहापुरें जाजावला । तो पैलतीयस नेला ।

कां तो स्वप्नींचा चेडला । स्वप्नदुःखी ॥ ४॥

कोणी येकासी मरण- । येतां, दिलें जीवदान ।

संकटास निवारण । तोडितां सुख ॥ ५॥

रोगियास औषध । सप्रचित आणी शुद्ध ।

तयासी होये आनंद । आरोग्य होतां ॥ ६॥

तैसा संसारें दुःखवला । त्रिविधतापें पोळला ।

तोचि येक अधिकारी जाला । परमार्थासी ॥ ७॥

ते त्रिविध ताप ते कैसे । आतां बोलिजेत तैसे ।

येविषई येक असे । वाक्याधार ॥ ८॥

श्लोक ॥ देहेंद्रियप्राणेन सुखं दुःखं च प्राप्यते ।

इममाध्यात्मिकं तापं जायते दुःक देहिनाम् ॥ १ ॥

सर्वभूतेन संयोगात् सुखं दुःखं च जायते ।

द्वितीयतापसंतापः सत्यं चैवाधिभौतिकः ॥ २ ॥

शुभाशुभेन कर्मणा देहांते यमयातना ।

स्वर्गनरकादिं भोक्तव्यमिदं चैवाधिदैविकम् ॥ ३ ॥

येक ताप आध्यात्मिक । दुजा तो आदिभूतिक ।

तिसरा आदिदैविक । ताप जाणावा ॥ ९ ॥

आध्यात्मिक तो कोण । कैसी त्याची वोळखण ।

आदिभूतिकांचें लक्षण । जाणजे कैसें ॥ १० ॥

आदिदैविक तो कैसा । कवण त्याची दशा ।

हेंहि विशद कळे ऐसा । विस्तार कीजे ॥ ११ ॥

हां जी म्हणोनि वक्ता । जाला कथा विस्तारिता ।

आध्यात्मिक ताप आतां । सावध ऐका ॥ १२ ॥

देह इंद्रिय आणी प्राण । यांचेनि योगें आपण ।

सुखदुःखेंसिणे जाण । या नांव आध्यात्मिक ॥ १३॥

देहामधून जें आलें । इंद्रियें प्राणें दुःख जालें ।

तें आध्यात्मिक बोलिलें । तापत्रई ॥ १४॥

देहामधून काये आलें । प्राणें कोण दुःख जालें ।

आतां हें विशद केलें । पाहिजे कीं ॥ १५॥

स्वरुज स्ववडे पुळिया नारु । नस्वरुडें मांजर्या देवि गोवरु ।

देहामधील विकारु । या नांव आध्यात्मिक ॥ १६॥

कास्वमांजरी केशतोड । वोखटें वर्ण कालफोड ।

व्याधी मूलव्याधी माहाजड । या नांव आध्यात्मिक ॥ १७॥

अंगुलवेडे गालफुगी । कंड लागे वाउगी ।

हिरडी सुजे भरे बलंगी । या नांव आध्यात्मिक ॥ १८॥

वाउगे फोड उठती । कां ते सुजे आंगकांती ।

वात आणी तिडका लागती । या नांव आध्यात्मिक ॥ १९॥

नाइटे अंदु गजकर्ण । पेहाचे पोट विस्तीर्ण ।

बैसलें टालें फुटती कर्ण । या नांव आध्यात्मिक ॥ २०॥

कुष्ठ आणि वोला कुष्ठ । पंड्यारोग अतिश्रेष्ठ ।

क्षयरोगाचे कष्ट । या नांव आध्यात्मिक ॥ २१॥

वाटी वटक वायेगोळा । हातीं पाई लागती कळा ।

भोवंडी लागे वेळोवेळां । या नांव आध्यात्मिक ॥ २२॥

वोलांडा आणी वळ । पोटसुळाची तळमळ ।

आर्धशिसी उठे कपाल । या नांव आध्यात्मिक ॥ २३॥

दुःखे माज आणि मान । पुष्ठी ग्रीवा आणि वदन ।

अस्तिसांदे दुःखती जाण । या नांव आध्यात्मिक ॥ २४॥

कुळिक तरळ कामिणी । मुरमा सुंठरें माळिणी ।

विदेसीं लागलें पाणी । या नांव आध्यात्मिक ॥ २५॥

जळसोस आणी हिवारें । गिरीविरी आणी अंधारें ।

ज्वर पाचाव आणी शारें । या नांव आध्यात्मिक ॥ २६॥

शैत्य उष्ण आणी तृषा । क्षुधा निद्रा आणी दिशा ।

विषयतृष्णेची दुर्दशा । या नांव आध्यात्मिक ॥ २७॥

आळसी मूर्ख आणी अपेसी । भय उद्धवे मानसीं ।

विसरालु दुश्चित्त आहिर्निशी । या नांव आध्यात्मिक ॥ २८॥

मूत्रकोड आणी परमें । रक्तपिती रक्तपरमें ।

खडाचढाचेनि श्रमे । या नांव आध्यात्मिक ॥ २९॥

मुरडा हागवण उन्हाळे । दिशा कोंडतां आंदोळे ।

येक वेथा असोन न कळे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३०॥

गांठी ढळली जाले जंत । पडे आंव आणी रक्त ।

अन्न तैसेचि पडत । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३१॥

पोटफुगी आणी तडस । भरला हिर लागला घांस ।

फोडी लागतां कासावीस । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३२॥

उचकी लागली उसित गेला । पीत उसळलें उलाट झाला ।

खरे पडसा आणी खोंकला । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३३॥

उसळला दमा आणी धाप । पडजिभ ढासि आणी कफ ।

मोवाज्वर आणी संताप । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३४॥

कोणी सेंदूर घातलाअ । तेणें प्राणी निर्बुजला ।

घशामध्ये फोड जाला । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३५॥

गलसोट्या आणी जीभ झडे । सदा मुखीं दुर्गधी पडे ।

दंतहीन लागती किडे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३६॥

जरंडी घोलाणा गंडमाला । अवचिता स्वयें फुटे डोळा ।

आपणचि कापी अंगुळा । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३७॥

कळा तिडकी लागती । कां ते दंत उन्मळती ।

अधर जिव्हा रगडती । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३८॥

कर्णदुःख नेत्र दुःख । नाना दुःखें घडे शोक ।

गर्भाध आणी नपुश्यक । या नांव आध्यात्मिक ॥ ३९॥

फुलें वडस आणी पडलें । कीड गर्ता रतांधलें ।

दुश्चित भ्रमिष्ट आणी खुलें । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४०॥

मुकें बधीर राखोंडें । थोटें चळलें आणी वेडें ।

पांगुळ कुरें आणी पावडे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४१॥

तारसैं घुलें काणें कैरें । गारोलें जामुन टाफरें ।

शडांगुळें गेंगाणें विदरें । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४२॥

दांतिरें बोचिरें घानाळ । घ्राणहीन श्रोत्रहीन बरळ ।

अति कृश अति स्थूल । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४३॥

तोंतरे बोंबडे निर्बल । रोगी कुरूप कुटील ।

मत्सरी खादाड तपील । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४४॥

संतापी अनुतापी मत्सरी । कामिक हेवा तिरस्कारी ।

पापी अवगुणी विकारी । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४५॥

उठवणे ताठा करक । आवटले आणी लचक ।

सुजी आणी चालक । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४६॥

सल आडवे गर्भपात । स्तनगुंते सनपात ।

संसारकोंडे आपमृत्य । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४७॥

नखविख आणी हिंगुडे । बाष्ट आणी वावडे ।

उगीच दांतखील पडे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४८॥

झडती पातीं सुजती भवया । नेत्रीं होती राझणवडीया ।

चालसी लागे प्राणियां । या नांव आध्यात्मिक ॥ ४९॥

वांग तिल सुरमें लांसें । चामखिल गलंडे मसें ।

चुकुर होइजे मानसें । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५०॥

नाना फुग आणी आवाळें । आंगीं दुर्गधी प्रबळे ।

चाईचाटी ताल गळे । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५१॥

नाना चिंतेवी काजली । नाना दुःखें चित्त पोळी ।

व्याधीवांचून तळमली । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५२॥

वृद्धपणीच्या आपदा । नाना रोग होती सदा ।

देह क्षीण सर्वदा । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५३॥

नाना व्याधी नाना दुःखें । नाना भोग नाना खांडकें ।

प्राणी तळमली शोकें । या नांव आध्यात्मिक ॥ ५४॥

ऐसा आध्यात्मिक ताप । पूर्वपापाचा संताप ।

सांगतां सरेना अमूप । दुःखसागर ॥ ५५॥

बहुत काय बोलावें । श्रोतीं संकेतें जाणावें ।

पुढें बोलिजे स्वभावें । आदिभूतिक ॥ ५६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

आध्यात्मिकतापनिरूपणनाम समास सहावा ॥ ६॥

समास सातवा : आधिभौतिक ताप

॥ श्रीराम् ॥

मागां जालें निरूपण । आध्यात्मिकाचें लक्षण ।

आतां आदिभूतिक तो कोण । सांगिजेल ॥ १॥

श्लोक ॥ सर्वभूतेन संयोगात् सुखं दुःखं च जायते ।

द्वितीयतापसंतापः सत्यं चैवाधिभौतिकः ॥

सर्व भूतांचेनि संयोगें । सुखदुःखउपजों लागे ।

ताप होतां मन भंगे । या नांव आदिभूतिक ॥ २॥

तरी या आदिभूतिकाचें लक्षण । प्रांजळ करूं निरूपण ।

जेणें अनुभवास ये पूर्ण । वोळखी तापत्रयाची ॥ ३॥

ठेंचा लागती मोडती कांटे । विझती शस्त्रांचे धायटे ।

सला सिलका आणी सरांटे । या नांव आदिभूतिक ॥ ४॥

अंग्या आणी काचकुहिरी । आवचटा लागे शरीरीं ।

गांधील येऊन दंश करी । या नांव आदिभूतिक ॥ ५॥

मासी गोमासी मोहळमासी । मुंगी तेलमुंगी डांस दसी ।

सोट जळू लागे यासी । आदिभूतिक बोलिजे ॥ ६॥

पिसा पिसोळे चांचण । कुसळें मुंगळे ढेंकुण ।

विसीफ भोवर गोंचिड जाण । या नांव आदिभूतिक ॥ ७॥

गोंबी विंचु आणी विखार । व्याघ्र लाअंडिगे आणी शूकर ।

गौसायळ सामर । या नांव आदिभूतिक ॥ ८॥

रानगाई रानम्हैसे । रानशकट आणी रीसें ।

रानहाती लांवपिसें । या नांव आदिभूतिक ॥ ९॥

सुसरीनें वोढून नेलें । कां तें आवचितें बुडालें ।

आथवा खळाळीं पडिलें । या नांव आदिभूतिक ॥ १०॥

नाना विखारें आजगर । नाना मगरें जळचर ।

नाना वनचरें अपार । या नांव आदिभूतिक ॥ ११॥

अश्व वृषभ आणी खर । स्वान शूकर जंबुक मार्जर ।

ऐसीं बहुविध क्रूर । या नांव आदिभूतिक ॥ १२॥

ऐसीं कर्कशें भयानकें । बहुविध दुःखदायकें ।

दुःखें दारुणें अनेकें । या नांव आदिभूतिक ॥ १३॥

भिंती माळवंदे पडती । कडे भुयेरीं कोंसळती ।

वृक्षआंगावरी मोडती । या नांव आदिभूतिक ॥ १४॥

कोणी येकाचा श्राप जडे । कोणी येकें केले वेडे ।

आधांतरी होती वेडे । या नांव आदिभूतिक ॥ १५॥

कोणी येकें चाळविलें । कोणी येकें भ्रष्टविले ।

कोणी येकें धरून नेलें । या नांव आदिभूतिक ॥ १६॥

कोणी येकें दिलें वीष । कोणी येकें लाविले दोष ।

कोणी येकें घातलें पाश । या नांव आदिभूतिक ॥ १७॥

अवचिता सेर लागला । नेणो बिबवा विडला ।

प्राणी धुरें जाजावला । या नांव आदिभूतिक ॥ १८॥

इंगळावरी पाय पडे । शिळेखालें हात सांपडे ।

धावतां आडखुळे पडे । या नांव आदिभूतिक ॥ १९॥

वापी कूप सरोवर । गर्ता कडा नदीतीर ।

आवचितें पडे शरीर । या नांव आदिभूतिक ॥ २०॥

दुर्गाखालें कोंसळती । झाडावरून पडती ।

तेणें दुहखें आक्रंदती । या नांव आदिभूतिक ॥ २१॥

सीतें वोठ तरकती । हात पाव टांका फुटती ।

चिखत्या जिव्हाळ्या लागती । या नांव आदिभूतिक ॥ २२॥

अशनपानाचिये वेळे । उष्ण रसें जिव्हा पोळे ।

दांत कस्करे आणी हरळे । या नांव आदिभूतिक ॥ २३॥

पराधेन बालपणीं । कुशब्दमारजावणी ।

अन्नवस्त्रेवीण आळणी । या नांव आदिभूतिक ॥ २४॥

सासुरवास गालोरे । तुणके लासणें चिमोरे ।

आलें रुदन न धरे । या नांव आदिभूतिक ॥ २५॥

चुकतां कान पिळिती । कां तो डोळा हिंग घालिती ।

सर्वकाल धारकीं धरिती । या नांव आदिभूतिक ॥ २६॥

नाना प्रकारीचे मार । दुर्जन मारिती अपार ।

दुरी अंतरे माहेर । या नांव आदिभूतिक ॥ २७॥

कर्णनासिक विंधिलें । बळेंचि धरून गोंधिलें ।

खोडी जालिया पोळविलें । या नांव आदिभूतिक ॥ २८॥

परचकीं धरून नेलें । नीच यातीस दिधलें ।

दुर्दशा होऊन मेलें । या नांव आदिभूतिक ॥ २९॥

नाना रोग उद्भवले । जे आध्यात्मिकीं बोलिले ।

वैद्यपंचाक्षरीं आणिले । या नांव आदिभूतिक ॥ ३०॥

नाना वेथेचें निर्शन । व्हावया औषध दारुण ।

बळात्कारें देती जाण । या नांव आदिभूतिक ॥ ३१॥

नाना वल्लीचे रस । काडे गर्गोड कर्कश ।

घेतां होये कासावीस । या नांव आदिभूतिक ॥ ३२॥

ढाल आणी उखाळ देती । पथ्य कठीण सांगती ।

अनुपान चुकतां विपती । या नांव आदिभूतिक ॥ ३३॥

फाड रक्त फांसणी । गुल्लडागांची जाचणी ।

तेणें दुःखें दुःखवे प्राणी । या नांव आदिभूतिक ॥ ३४॥

रुचिक बिबवे घालिती । नाना दुःखें दडपे देती ।

सिरा तोडिती जळा लाविती । या नांव आदिभूतिक ॥ ३५॥

बहु रोग बहु औषधें । सांगतां अपारें अगाधें ।

प्राणी दुखवे तेणें खेदें । या नांव आदिभूतिक ॥ ३६॥

बोलाविला पंचाक्षरी । धूरमार पीडा करी ।

नाना यातना चतुरीं । आदिभूतिक जाणजे ॥ ३७॥

दखडे घालूनियां जना । तश्कर करिती यातना ।

तेणें दुःख होये मना । या नांव आदिभूतिक ॥ ३८॥

अग्नीचेनि ज्वाळें पोळे । तेणें दुःखें प्राणी हरंबळे ।

हानी जालियां विवळे । या नांव आदिभूतिक ॥ ३९॥

नाना मंदिरे सुंदरे । नाना रत्नांचीं भांडारे ।

दिव्यांबरें मनोहरें । दग्ध होती ॥ ४०॥

नाना धान्यें नाना पदार्थ । नाना पशु नाना स्वार्थ ।

नाना पात्रें नाना अर्थ । मनुष्यें भस्म होती ॥ ४१॥

आग्न लागला सेती । धान्यें बणव्या आणी खडकुती ।

युक्षदंड जळोन जाती । अकस्मात ॥ ४२॥

ऐसा आग्न लागला । अथवा कोणी लाविला ।

हानी जाली कां पोळला । या नांव आदिभूतिक ॥ ४३॥

ऐसैं सांगतां बहुत । होती वन्हीचे आघात ।

तेणे दुःखें दुःखवेचित । या नांव आदिभूतिक ॥ ४४॥

हारये विसरे आणी सांडे । नासे गाहाळ फुटे पडे ।

असाध्य होये कोणीकडे । या नांव आदिभूतिक ॥ ४५॥

प्राणी स्थानभ्रष्ट जालें । नाना पशूतें चुकलें ।

कन्यापुत्र गाहाळले । या नांव आदिभूतिक ॥ ४६॥

तश्कर अथवा दावेदार । आवचितां करिती संहार ।

लुटिती घरें नेती खिल्लार । या नांव आदिभूतिक ॥ ४७॥

नाना धान्यें केळी कापिती । पानमळां मीठ घालिती ।

ऐसे नाना आघात करिती । या नांव आदिभूतिक ॥ ४८॥

मैंद उचले खाणोरी । सुवर्णपंथी भुरेकरी ।

ठकु सिंतरु वरपेकरी । वरपा घालिती ॥ ४९॥

गठीछोडे द्रव्य सोडिती । नाना आळंकार काढिती ।

नाना वस्तु मूषक नेती । या नांव आदिभूतिक ॥ ५०॥

वीज पडे हिंव पडे । प्राणी प्रजंणी सांपडे ।

कां तो माहापुरीं बुडे । या नांव आदिभूतिक ॥ ५१॥

भोवरें वळणें आणी धार । वोसाणें लाटा अपार ।

वृश्चिकगोंबी आजगर । वाहोन जाती ॥ ५२॥

तयामधें प्राणी सांपडला । खडकी बेटीं आडकला ।

बुडत बुडत वांचला । या नांव आदिभूतिक ॥ ५३॥

मनासारिखा नसे संसार । कुरूप कर्कश स्त्री क्रूर ।

विधवा कन्या मूर्ख पुत्र । या नांव आदिभूतिक ॥ ५४॥

भूत पिशाच्च लागलें । आंगावरून वारें गेलें ।

अबद्धमंत्रे प्राणी चळलें । या नांव आदिभूतिक ॥ ५५॥

ब्राह्मणसमंध शरीरीं । बहुसाल पीडा करी ।

शनेश्वराचा धोका धरी । या नांव आदिभूतिक ॥ ५६॥

नाना ग्रहे काळवार । काळतिथी घातचंद्र ।

काळवेळ घातनक्षत्र । या नांव आदिभूतिक ॥ ५७॥

सिंक पिंगळा आणी पाली । वोखटें होला काक कलाली ।

चिंता काजळी लागली । या नांव आदिभूतिक ॥ ५८॥

दिवटा सरवदा भाकून गेला । अंतरीं धोका लागला ।

दुःस्वप्नें जाजावला । या नांव आदिभूतिक ॥ ५९॥

भालु भुंके स्वान रडे । पाली अंगावरी पडे ।

नाना चिन्हें चिंता पवाडे । या नांव आदिभूतिक ॥ ६०॥

बाहेरी निघतां अपशकून । नाना प्रकारें विछिन्न ।

तेणें गुणें भंगे मन । या नांव आदिभूतिक ॥ ६१॥

प्राणी बंदी सांपडला । यातने वरपडा जाला ।

नाना दुःखें दुःखवला । या नांव आदिभूतिक ॥ ६२॥

प्राणी राजदंड पावत । जेरबंद चाबुक वेत ।

दरेमार तळवेमार होत । या नांव आदिभूतिक ॥ ६३॥

कोरडे पारंब्या फोक । बहुप्रकारें अनेक ।

बहुताडिती आदिभूतिक । या नांव बोलिजे ॥ ६४॥

मोघरीमार बुधलेमार । चौखुरून डंगारणेमार ।

बुक्या गचांड्या गुढघेमार । या नांव आदिभूतिक ॥ ६५॥

लाता तपराखा सेणमार । कानखडे दगडमार ।

नाना प्रकारींचे मार । या नांव आदिभूतिक ॥ ६६॥

टांगणें टिपर्या पिछोडे । बेडी बुधनाल कोलदंडे ।

रक्षणनिग्रह चहूंकडे । या नांव आदिभूतिक ॥ ६७॥

नाकवणी चुनवणी । मीठवणी रायवणी ।

गुळवण्याची जाचणी । या नांव आदिभूतिक ॥ ६८॥

जळामध्यें बुचकळिती । हस्तीपुढें बांधोन टाकिती ।

हाकिती छळिती यातायाती । या नांव आदिभूतिक ॥ ६९॥

कर्णछेद घ्राणछेद । हस्तछेद पादछेद ।

जिव्हाछेद अधरछेद । या नांव आदिभूतिक ॥ ७०॥

तीरमार सुळीं देती । नेत्र वृषणकाळिती ।

नखोनखीं सुया मारिती । या नांव आदिभूतिक ॥ ७१

पारड्यामध्ये घालणें । कां कडेलोट करणें ।

कां भांड्यामुखें उडवणें । या नांव आदिभूतिक ॥ ७२॥

कानीं खुंटा आदळिती । अपानीं मेखा मारिती ।

खाल काढून टाकिती । या नांव आदिभूतिक ॥ ७३॥

भोत आणी बोटबोटी । अथवा गळ घालणें कंठीं ।
सांडस लावून आटाटी । या नांव आदिभूतिक ॥ ७४॥
सिसें पाजणें वीष देणें । अथवा सिरछेद करणें ।
कां पायातळीं घालणें । या नांव आदिभूतिक ॥ ७५॥
सरड मांजरें भरिती । अथवा फांसीं नेऊन देती ।
नानापरी पीडा करिती । या नांव आदिभूतिक ॥ ७६॥
स्वानप्रलये व्याघ्रप्रलये । भूतप्रलये सुसरीप्रलये ।
शस्त्रप्रलये विझप्रलये । या नांव आदिभूतिक ॥ ७७॥
सीरा वोढून घेती । टेंभें लाउन भाजिती ।
ऐशा नाना विपत्ती । या नांव आदिभूतिक ॥ ७८॥
मनुष्यहानी वितहानी । वैभवहानी महत्वहानी ।
पशुहानी पदार्थहानी । या नांव आदिभूतिक ॥ ७९॥
बाळपणीं मरे माता । तारुण्यपणीं मरे कांता ।
वृद्धपणीं मृत्युसुता । या नांव आदिभूतिक ॥ ८०॥
दुःख दारिद्र आणी रुण । विदेशपळणी नागवण ।

आपदा अनुपत्ति कदान्न । या नांव आदिभूतिक ॥ ८१॥

आकांत वाखाप्रलये । युद्ध्यहोतां पराजये ।

जिवलगांचा होये क्षये । या नांव आदिभूतिक ॥ ८२॥

कठीण काल आणी दुष्काल । साशंक आणी वोखटी वेळ ।

उद्वेग चिंतेचे हळाल । या नांव आदिभूतिक ॥ ८३॥

घाणा चरखीं सिरकला । चाकाखालें सांपडला ।

नाना वन्हींत पडिला । या नांव आदिभूतिक ॥ ८४॥

नाना शस्त्रें भेदिला । नाना स्वापटीं भक्षिला ।

नाना बंदीं पडिला । या नांव आदिभूतिक ॥ ८५॥

नाना कुवासें निर्बुजे । नाना अपमानें लाजे ।

नाना शोकें प्राणी झिजे । या नांव आदिभूतिक ॥ ८६॥

ऐसें सांगतां अपार । आहेत दुःखाचे डोंगर ।

श्रोतीं जाणावा विचार । आदिभूतिकाचा ॥ ८७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

आदिभौतिकतापनिरूपणनाम समास सातवा ॥ ७॥

समास आठवा : आधिदैविक ताप

॥ श्रीराम् ॥

मागां बोलिला आध्यात्मिक । त्याउपरीं आदिभूतिक ।

आतां बोलिजेल आदिदैविक । तो सावध ऐका ॥ १॥

श्लोकः शुभाशुभेन कर्मणा देहांते यमयातना ।

स्वर्गनरकादिभोक्तव्यमिदं चैवाधिदैविकम् ॥

शुभाशुभ कर्मानें जना । देहांतीं येमयातना ।

स्वर्ग नर्क भोग नाना । या नांव आधिदैविक ॥ २॥

नाना दोष नाना पातकें । मदांधपणें अविवेकें ।

केलीं, परीं तें दुःखदायकें । येमयातना भोगविती ॥ ३॥

आंगबळें द्रव्यबळें । मनुष्यबळें राजबळें ।

नाना सामर्थ्याचेनि बळें । अकृत्य करिती ॥ ४॥

नीतीं सांडूनियां तत्वतां । करूं नये तेंचि करितां ।

येमयातना भोगितां । जीव जाये ॥ ५॥

डोळे झांकून स्वार्थबुद्धीं । नाना अभिलाश कुबुद्धीं ।

वृत्तिभूमिसिमा सांधी । द्रव्य दारा पदार्थ ॥ ६॥

मातलेपणें उन्मत्त । जीवघात कुटुंबघात ।

अप्रमाण क्रिया करीत । म्हणौन येमयातना ॥ ७॥

मर्यादा सांडूनि चालती । ब्रामा दंडी ब्रामाधिपती ।

देशा दंडी देशाधिपती । नीतिन्याय सांडितां ॥ ८॥

देशाधिपतीस दंडिता रावो । रायास दंडिता देवो ।

राजा न करितां नीतिन्यावो । म्हणौन यमयातना ॥ ९॥

अनीतीनें स्वार्थ पाहे । राजा पापी होऊन राहे ।

राज्याअंतीं नर्क आहे । म्हणौनियां ॥ १०॥

राजा सांडितां राजनीति । तयास येम गांजिती ।

येम नीति सांडितां धावती । देवगण ॥ ११॥

ऐसी मर्यादा लाविली देवें । म्हणौनि नीतीनें वतविं ।

नीति न्याय सांडितां भोगावें । येमयातनेसी ॥ १२॥

देवें प्रेरिले येम । म्हणौनि आदिदैविक नाम ।

तृतीयताप दुर्गम । येमयातनेचा ॥ १३॥

येमदंड येमयातना । शास्त्रीं बोलिले प्रकार नाना ।

तो भोग कदापि चुकेना । या नांव आदिदैविक ॥ १४॥

येमयातनेचे खेद । शास्त्रीं बोलिले विशद ।

शेरीरीं घालून, अप्रमाद- । नाना प्रकारें ॥ १५॥

पापपुण्याचीं शरीरे । स्वर्गी असती कळिवरें ।

त्यांत घालून नाना प्रकारें । पापपुण्य भोगविती ॥ १६॥

नाना पुण्यें विळास । नाना दोषें यातना कर्कश ।

शास्त्रीं बोलिलें अविश्वास- । मानूंच नये ॥ १७॥

वेदाज्ञेनें न चालती । हरिभक्ती न करिती ।

त्यास येमयातना करिती । या नांव आदिदैविक ॥ १८॥

अक्षोभ नर्की उदंड जीव । जुनाट किडे करिती खरख ।

बांधोन टाकिती हातपाव । या नांव आदिदैविक ॥ १९॥

उदंड पैस लाहान मुख । कुंभाकार कुंड येक ।

दुर्गधी उकाडा कुंभपाक । । या नांव आदिदैविक ॥ २०॥

तप्तभूमिका ताविती । जळत स्थंभ पोटाळविती ।

नाना सांडस लाविती । या नांव आदिदैविक ॥ २१॥

येमदंडाचे उदंड मार । यातनेची सामग्री अपार ।

भोग भोगिती पाअपी नर । या नांव आदिदैविक ॥ २२॥

पृथ्वीमध्येमार नाना । त्याहून कठीण येमयातना ।

मरितां उसंतचि असेना । या नांव आदिदैविक ॥ २३॥

चौघे चौंकडे वोढिती । येक ते झोंकून पाडिती ।

ताणिती मारिती वोढूनि नेती । या नांव आदिदैविक ॥ २४॥

उठवेना बसवेना । रडवेना पडवेना ।

यातनेवरी यातना । या नांव आदिदैविक ॥ २५॥

आक्रंदे रडे आणि फुंजे । धकाधकीनें निर्बुजे ।

झुईरों पंजर होऊन झिजे । या नांव आदिदैविक ॥ २६॥

कर्कश वचनें कर्कश मार । यातनेचे नाना प्रकार ।

त्रास पावती दोषी नर । या नांव आदिदैविक ॥ २७॥

मागां बोलिलां राजदंड । त्याहून येमदंड उदंड ।

तेथील यातना प्रचंड । भीमरूप दारुण ॥ २८॥

आध्यात्मिक आदिभूतिक । त्याहूनि विशेष आदिदैविक ।

अल्प संकेतें कांहींयेक । कळावया बोलिलें ॥२९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आदिदैविकतापनिरूपणनाम

समास आठवा ॥ ८॥

समास नववा : मृत्युनिरूपण

॥ श्रीराम् ॥

संसार म्हणजे सवेंच स्वार । नाहीं मरणास उधार ।

मापीं लागलें शरीर । घडीनें घडी ॥ १॥

नित्य काळाची संगती । न कळे होणाराची गती ।

कर्मासारिखे प्राणी पडती । नाना देसीं विदेसीं ॥ २॥

सरतां संचिताचें शेष । नाहीं क्षणाचा अवकाश ।

भरतां न भरतां निमिष्य । जाणें लागे ॥ ३॥

अवचितें काळाचे म्हणियारे । मारित सुटती येकसरें ।

नेऊन घालिती पुढारें । मृत्युपंथे ॥ ४॥

होतां मृत्याची आटाटी । कोणी घालूं न सकती पाठीं ।

सर्वत्रांस कुटाकुटी । मार्गेंपुढें होतसे ॥ ५॥

मृत्युकालकाठी निकी । बैसे बळियाचे मस्तकीं ।

माहायजे बळिये लोकीं । राहों न सकती ॥ ६॥

मृत्यन म्हणे किं हा क्रूर । मृत्यन म्हणे हा जुंझार ।

मृत्यन म्हणे संग्रामशूर । समरांगणीं ॥ ७॥

मृत्यन म्हणे किं हा कोपी । मृत्यन म्हणे हा प्रतापी ।

मृत्यन म्हणे उग्ररूपी । माहांखळ ॥ ८॥

मृत्यन म्हणे बलाढ्य । मृत्यन म्हणे धनाढ्य ।

मृत्यन म्हणे आढ्य । सर्व गुणें ॥ ९॥

मृत्यन म्हणे हा विख्यात । मृत्यन म्हणे हा श्रीमंत ।

मृत्यन म्हणे हा अद्भुत । पराक्रमी ॥ १०॥

मृत्यन म्हणे हा भूपती । मृत्यन म्हणे हा चक्रवती ।

मृत्युन म्हणे हा करामती । कैवाड जाणे ॥ ११॥

मृत्युन म्हणे हा हयपती । मृत्युन म्हणे गजपती ।

मृत्युन म्हणे नरपती । विख्यात राजा ॥ १२॥

मृत्युन म्हणे वरिष्ठ जनीं । मृत्युन म्हणे राजकारणी ।

मृत्युन म्हणे वेतनी । वेतनधर्ता ॥ १३॥

मृत्युन म्हणे देसाई । मृत्युन म्हणे वेवसाई ।

मृत्युन म्हणे ठाई ठाई । पुंड राजे ॥ १४॥

मृत्युन म्हणे मुद्राधारी । मृत्युन म्हणे व्यापारी ।

मृत्युन म्हणे परनारी । राजकन्या ॥ १५॥

मृत्युन म्हणे कार्याकारण । मृत्युन म्हणे वर्णावर्ण ।

मृत्युन म्हणे हा ब्राह्मण । कर्मनिष्ठ ॥ १६॥

मृत्युन म्हणे वित्पन्न । मृत्युन म्हणे संपन्न ।

मृत्युन म्हणे विद्वज्जन । समुदाई ॥ १७॥

मृत्युन म्हणे हा धूर्त । मृत्युन म्हणे बहुश्रुत ।

मृत्युन म्हणे हा पंडित । माहाभला ॥ १८॥

मृत्युन म्हणे पुराणिक । मृत्युन म्हणे हा वैदिक ।

मृत्युन म्हणे हा याज्ञिक । अथवा जोसी ॥ १९॥

मृत्युन म्हणे अग्निहोत्री । मृत्युन म्हणे हा श्रोत्री ।

मृत्युन म्हणे मंत्रयंत्री । पूर्णांगमी ॥ २०॥

मृत्युन म्हणे शास्त्रज्ञ । मृत्युन म्हणे वेदज्ञ ।

मृत्युन म्हणे सर्वज्ञ । सर्व जाणे ॥ २१॥

मृत्युन म्हणे ब्रह्मत्या । मृत्युन म्हणे गोहत्या ।

मृत्युन म्हणे नाना हत्या । स्त्रीबालकादिक ॥ २२॥

मृत्युन म्हणे रागज्ञानी । मृत्युन म्हणे तालज्ञानी ।

मृत्युन म्हणे तत्वज्ञानी । तत्ववेत्ता ॥ २३॥

मृत्युन म्हणे योग्याभ्यासी । मृत्युन म्हणे संन्यासी ।

मृत्युन म्हणे काळासी । वंचूं जाणे ॥ २४॥

मृत्युन म्हणे हा सावध । मृत्युन म्हणे हा सिद्ध ।

मृत्युन म्हणे वैद्यप्रसिद्ध । पंचाक्षरी ॥ २५॥

मृत्युन म्हणे हा गोसावी । मृत्युन म्हणे हा तपस्वी ।

मृत्युन म्हणे हा मनस्वी । उदासीन । २६॥

मृत्युन म्हणे ऋषेश्वर । मृत्युन म्हणे कवेश्वर ।

मृत्युन म्हणे दिगंबर । समाधिस्थ ॥ २७॥

मृत्युन म्हणे हठयोगी । मृत्युन म्हणे राजयोगी ।

मृत्युन म्हणे वीतरागी । निरंतर ॥ २८॥

मृत्युन म्हणे ब्रह्मचारी । मृत्युन म्हणे जटाधारी ।

मृत्युन म्हणे निराहारी । योगेश्वर ॥ २९॥

मृत्युन म्हणे हा संत । मृत्युन म्हणे हा महंत ।

मृत्युन म्हणे हा गुप्त । होत असे ॥ ३०॥

मृत्युन म्हणे हा स्वाधेन । मृत्युन म्हणे हा पराधेन ।

सकळ जीवांस प्राशन । मृत्युचिकरी ॥ ३१॥

येक मृत्युमार्गीलागले । येकीं आर्धपंथ क्रमिते ।

येक ते सेवटास गेले । वृद्धपर्णी ॥ ३२॥

मृत्युन म्हणे बाळ तारुण्य । मृत्युन म्हणे सुलक्षण ।

मृत्युन म्हणे विचक्षण । बहु बोलिका ॥ ३३॥

मृत्युन म्हणे हा आधारु । मृत्युन म्हणे उदार ।

मृत्युन म्हणे हा सुंदर । चतुरांग जाणे ॥ ३४॥

मृत्युन म्हणे पुण्यपुरुष । मृत्युन म्हणे हरिदास ।

मृत्युन म्हणे विशेष । सुकृती नर ॥ ३५॥

आतां असो हें बोलणें । मृत्यापासून सुटिजे कोणें ।

माणेंपुढें विश्वास जाणें । मृत्युपंथें ॥ ३६॥

च्यारी खाणी च्यारी वाणी । चौर्यासी लक्ष जीवयोनी ।

जन्मा आले तितुके प्राणी । मृत्युपावती ॥ ३७॥

मृत्याभेणेंपळों जातां । तरी मृत्युसोडिना सर्वथा ।

मृत्यास न ये चुकवितां । कांहीं केल्या ॥ ३८॥

मृत्युन म्हणे हा स्वदेसी । मृत्युन म्हणे हा विदेसी ।

मृत्युन म्हणे हा उपवासी । निरंतर ॥ ३९॥

मृत्युन म्हणे थोर थोर । मृत्युन म्हणे हरिहर ।

मृत्युन म्हणे अवतार । भगवंताचे ॥ ४०॥

श्रोतीं कोप न करावा । हा मृत्युलोक सकळांस ठावा ।

उपजला प्राणी जाईल बरवा । मृत्यपंथें ॥ ४१॥

येथें न मनावा किंत । हा मृत्यलोकविख्यात ।

प्रगट जाणती समस्त । लहान थोर ॥ ४२॥

तथापी किंत मानिजेल । तरी हा मृत्यलोकनव्हेल ।

याकारणें नासेल । उपजला प्राणी ॥ ४३॥

ऐसें जाणोनियां जीवें । याचें सार्थकचि करावें ।

जनीं मरोन उरवावें । कीर्तिरूपें ॥ ४४॥

येरवीं प्राणी लहान थोर । मृत्यपावती हा निर्धार ।

बोलिलें हें अन्यथा उत्तर । मानूंची नये ॥ ४५॥

गेले बहुत वैभवाचे । गेले बहुत आयुष्याचे ।

गेले अगाध महिमेचे । मृत्यपंथें ॥ ४६॥

गेले बहुत पराक्रमी । गेले बहुत कपटकर्मी ।

गेले बहुत संग्रामी । संग्रामसौर ॥ ४७॥

गेले बहुतां बळांचे । गेले बहुतां काळांचे ।

गेले बहुतां कुळांचे । कुळवंत राजे ॥ ४८॥

गेले बहुतांचे पाळक । गेले बुद्धीचे चाळक ।

गेले युक्तीचे तार्किक । तर्कवादी ॥ ४९॥

गेले विद्येचे सागर । गेले बळाचे डोंघर ।

गेले धनाचे कुबेर । मृत्युपंथे ॥ ५०॥

गेले बहुत पुरुषार्थाचे । गेले बहुत विक्रमाचे ।

गेले बहुत आटोपाचे । कार्यकर्ते ॥ ५१॥

गेले बहुत शस्त्रधारी । गेले बहुत परोपकारी ।

गेले बहुत नाअनापरी । धर्मरक्षक ॥ ५२॥

गेले बहुत प्रतापाचे । गेले बहुत सत्कीर्तीचे ।

गेले बहुत नीतीचे । नीतिवंत राजे ॥ ५३॥

गेले बहुत मतवादी । गेले बहुत कार्यवादी ।

गेले बहुत वेवादी । बहुतांपरीचे ॥ ५४॥

गेलीं पंडितांची थाटे । गेलीं शब्दांचीं कचाटे ।

गेलीं वादकें अचाटे । नाना मते ॥ ५५॥

गेले तापषांचे भार । गेले संन्यासी अपार ।

गेले विचारकर्ते सार । मृत्युपंथे ॥ ५६ ॥

गेले बहुत संसारी । गेले बहुत वेषधारी ।

गेले बहुत नानापरी । नाना छंद करूनी ॥ ५७ ॥

गेले ब्राह्मणसमुदाये । गेले बहुत आचार्य ।

गेले बहुत सांगों काये । किती म्हणौनि ॥ ५८ ॥

असो ऐसे सकळहि गेले । परंतु येकचि राहिले ।

जे स्वरूपाकार जाले । आत्मज्ञानी ॥ ५९ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे मृत्युनिरूपणनाम

समास नववा ॥ ९ ॥

समास दहावा : वैराग्यनिरूपण

॥ श्रीराम् ॥

संसार म्हणिजे माहापूर । माजीं जळचरें अपार ।

डंखूं धावती विखार । कालसर्प ॥ १ ॥

आशा ममता देहीं बेडी । सुसरी करिताती तडातोडी ।

नेऊन दुःखाचे सांकडी- । माजीं घालिती ॥ २॥

अहंकारनक्रे उडविलें । नेऊनि पाताळीं बुडविलें ।

तेथुनियां सोडविलें । न वचे प्राणी ॥ ३॥

काम =मगरमिठी सुटेना । तिरस्कार लागला तुटेना ।

मद मत्सर वोहटेना । भूलि पडिली ॥ ४॥

वासनाधामिणी पडिली गळां । घालून वेंटाळें वमी गरळा ।

जिव्हा लाळी वेळोवेळां । भयानक ॥ ५॥

माथां प्रपंचाचें वोडें । घेऊन म्हणे माझें माझें ।

बुडतांही न सोडी, फुंजे । कुळाभिमानें ॥ ६॥

पडिलें भ्रांतीचें अंधारें । नागविलें अभिमानचौरें ।

आलें अहंतेचें काविरें । भूतबाधा ॥ ७॥

बहुतेक आवर्ती पडिले । प्राणी वाहातचि गेले ।

जेंहि भगवंतासी बोभाईलें । भावार्थबळें ॥ ८॥

देव आपण घालूनि उडी । तयांसी नेलें पैलथडी ।

येर तें अभाविकें बापुडीं । वाहातचि गेलीं ॥ ९॥

भगवंत भावाचा भुकेला । भावार्थ देखोन भुलला ।

संकटीं पावे भाविकाला । रक्षितसे ॥ १०॥

जयास भगवंत आवडे । तयाचें देवासीं सांकडें ।

संसारदुःख सकळ उडे । निजदासाचें ॥ ११॥

जे अंकित ईश्वराचे । तयांस सोहळे निजसुखाचे ।

धन्य तेचि दैवाचे । भाविक जन ॥ १२॥

जैसा भाव जयापासीं । तैसा दैव तयासी ।

जाणे भाव अंतरसाक्षी । प्राणीमात्रांचा ॥ १३॥

जरी भाव असिला माईक । तरी देव होये माहा ठक ।

नवल तयाचें कौतुक । जैशास तैसा ॥ १४॥

जैसें जयाचें भजन । तैसेंची दे समाधान ।

भाव होतां किंचित न्यून । आपणहि दुरावे ॥ १५॥

दर्पणीं प्रतिबिंब दिसे । जैस्यास तैसें भासे ।

तयाचें सूत्र असे । आपणाच पासीं ॥ १६॥

जैसें आपण करावें । तैसेंचि तेणें व्हावें ।

जरी डोळे पसरुनि पाहावें । तरी तेंही टक्करे ॥ १७॥

भृकुटीसघालून मिठी । पाहातां क्रोधें तेंहि उठी ।

आपण हास्य करितां पोटीं । तेंहि आनंदे ॥ १८॥

जैसा भाव प्रतिबिंबला । त्याचाचि देव जाला ।

जो जैसें भजे त्याला । तैसाचि वोळे ॥ १९॥

भावं परमार्थाचिया वाटा । वाहाती भक्तीचिया पेंठा ।

भरला मोक्षाचा चोहाटा । सज्जनसंगें ॥ २०॥

भावं भजनीं जे लागले । ते ईश्वरी पावन जाले ।

भावार्थबळें उद्धरिले । पूर्वज तेहीं ॥ २१॥

आपण स्वयें तरले । जनासहि उपेगा आले ।

कीर्तिश्रवणें जाले । अभक्त, भावार्थी ॥ २२॥

धन्य त्यांची जननी । जे लागले हरिभजनीं ।

तेहिंच येक जन्म जनीं । सार्थक केला ॥ २३॥

त्यांची वर्णूकाय थोरी । जयांचा भगवंत कैवारी ।

कासे लाऊन उतरी । पार दुःखाचा ॥ २४॥

बहुतां जन्मांचे सेवतीं । जेणें चुके अटाती ।

तो हा नरदेह भेटी । करी भगवतीं ॥ २५॥

म्हणौन धन्य ते भाविक जन । जेंहिं जोडिलें हरिनिधान ।

अनंत जन्मांतरींचें पुण्य । फळासि आलें ॥ २६॥

आयुष्य हेचि रत्नपेटी । माजीं भजनरत्नें गोमतीं ।

ईश्वरीं अर्पूनियालुटी । आनंदाची करावी ॥ २७॥

हरिभक्त वैभवे कनिष्ठ । परी तो ब्रह्मादिकां वरिष्ठ ।

सदा सर्वदा संतुष्ट । नैराशबोधें ॥ २८॥

धरून ईश्वराची कास । केली संसाराची नैराश ।

तयां भाविकां जगदीश । सबाह्य सांभाळी ॥ २९॥

जया संसाराचें दुःख । विवेकें वाटे परमसुख ।

संसारसुखाचेनि पढतमूर्ख । लोधोन पडती ॥ ३०॥

जयांचा ईश्वरीं जिव्हाळा । ते भोगिती स्वानंदसोहळा ।

जयांचा जनावेगळा । ठेवा आक्षै ॥ ३१॥

ते आक्षै सुखें सुखावले । संसारदुःखें विसरले ।

विषयेरंगी वोरंगले । श्रीरंगरंगीं ॥ ३२॥

तयांस फावली नरदेह पेटी । केली ईश्वरेंसिं साटी ।

येरें अभाविकें करंटीं । नरदेह गेला ॥ ३३॥

आवचटें निधान जोडलें । तें कवडिच्या बदल नेलें ।

तैसें आयुष्य निघोनि गेलें । अभाविकाचें ॥ ३४॥

बहुता तपाचा सांठा । तीणें लाधला परीस गोटा ।

परी तो ठाई चाकरंटा । भोगूंच नेणे ॥ ३५॥

तैसा संसारास आला । मायाजाळीं गुंडाळला ।

अंतीं येकलाचि गेला । हात झाडुनी ॥ ३६॥

या नरदेहाचेनि संगतीं । बहुत पावले उत्तम गती ।

येकें बापुडी यातायाती । वरपडी जालीं ॥ ३७ ॥

या नरदेहाचेनि लागवेगें । सार्थक करावे संतसंगें ।

नीचयोनीं दुःख मागें । बहुत भोगिलें ॥ ३८॥

कोण समयो येईल कैसा । याचा न कळे किं भवसा ।

जैसे पक्षी दाही दिशा । उडोन जाती ॥ ३९॥

तैसें वैभव हें सकळ । कोण जाणे कैसी वेळ ।
पुत्रकळत्रादि सकळ । विघडोन जाती ॥ ४०॥
पाहिली घडी नव्हे आपुली । वयसा तरी निघोन गेली ।
देह पडतांच ठेविली- । आहे नींच योनी ॥ ४१॥
स्वान शुकरादिक नीच याती । भोगणें घडे विपती ।
तेथे कांहीं उत्तम गती । पाविजेत नाहीं ॥ ४२॥
मागा गर्भवासीं आटाटी । भोगितां जालासि रे हिंपुटी ।
तेथुनियां थोर कष्टीं । सुटलासि दैवें ॥ ४३॥
दुःख भोगिलें आपुल्या जीवें । तेथें कैचिं होतीं सर्वे ।
तैचेंचि पुढें येकलें जावें । लागेल बापा ॥ ४४॥
कैचि माता कैचा पिता । कैचि बहिण कैचा भ्राता ।
कैचीं सुहदें कैची वनिता । पुत्रकळत्रादिक ॥ ४५॥
हे तूं जाण मावेचीं । आवधीं सोडरीं सुखाचीं ।
हे तुझ्या सुखदुःखाचीं । सांगाती नव्हेती ॥ ४६॥
कैचा प्रपंच कैचे कुळ । कासया होतोसी व्याकुळ ।

धन कण लक्ष्मी सकल । जाइजणें ॥ ४७॥

कैंचें घर कैंचा संसार । कासया करिसी जोजार ।

जन्मवरी वाहोन भार । सेखीं सांडून जासी ॥ ४८॥

कैंचें तारुण्य कैंचे वैभव । कैंचें सोहळे हावभाव ।

हें सकलहि जाण माव । माईक माया ॥ ४९॥

येच क्षणीं मरोन जासी । तरी रघुनाथीं अंतरलासी ।

माझें माझें म्हणतोसी । म्हणौनियां ॥ ५०॥

तुवां भोगिल्या पुनरावृत्ती । ऐसीं मायबापें किती ।

स्त्री कन्या पुत्र होती । लक्षानलक्ष ॥ ५१॥

कर्मयोगें सकल मिळालीं । येके स्थळीं जन्मास आलीं ।

तें तुवां आपुलीं मानिलीं । कैसीं रे पढतमूर्खा ॥ ५२॥

तुझें तुज नव्हे शरीर । तेथें इतरांचा कोण विचार ।

आतां येक भगवंत साचार । धरीं भावार्थबळें ॥ ५३॥

येका दुर्भराकारणें । नाना नीचांची सेवा करणें ।

नाना स्तुती आणी स्तवणें । मर्यादा धरावी ॥ ५४॥

जो अन्न देतो उदरासी । शेरीर विकावें लागे त्यासी ।

मां जेणें घातलें जन्मासी । त्यासी कैसें विसरावें ॥ ५५॥

अहिर्निशीं ज्या भगवंता । सकळ जिवांची लागली चिंता ।

मेघ वरुषे जयाची सत्ता । सिंधु मर्यादा धरी ॥ ५६॥

भूमि धरिती धराधरें । प्रगट होईजे दिनकरें ।

ऐसी सृष्टीसत्तामात्रें । चालवी जो कां ॥ ५७॥

ऐसा कृपालु देवाधिदेव । नेणवे जयाचें लाघव ।

जो सांभाली सकळ जीव । कृपालुपणें ॥ ५८॥

ऐसा सर्वात्मा श्रीराम- । सांडून, धरिती विषयकाम ।

ते प्राणी दुरात्मे अद्भुत । केलें पावती ॥ ५९॥

रामेविण जे जे आस । तितुकी जाणावी नैराश ।

माझें माझें सावकाश । सीणचि उरे ॥ ६०॥

जयास वाटे सीण व्हावा । तेणें विषयो चिंतीत जावा ।

विषयो न मिळतां जीवा । तगबग सुटे ॥ ६१॥

सांडून राम आनंदघन । ज्याचे मनीं विषयचिंतन ।

त्यासी कैचें समाधान । लोलंगतासी ॥ ६२॥

जयास वाटे सुखचि असावें । तेणें रघुनाथभजनीं लागावें ।

स्वजन सकळही त्यागावे । दुःखमूळजे ॥ ६३॥

जेथें वासना झोंबोन पडे । तेणेंचि अपाचें दुःख जडे ।

म्हणौनि विषयवासना मोडे । तो येक सुखी ॥ ६४॥

विषयजनित जें जें सुख । तेथेंचि होतें परम दुःख ।

पूर्वीं गोड अंतीं शोक । नेमस्त आहे ॥ ६५॥

गळ गिळितां सुख वाटे । वोढून घेतां घसा फाटे ।

कां तें बापुडें मृग आपटे । चारा घेऊन पळतां ॥ ६६॥

तैसी विषयसुखाची गोडी । गोड वाटे परीं ते कुडी ।

म्हणौनियां आवडी । रघुनार्थीं धरावी । ६७॥

ऐकोनि बोले भाविक । कैसेनि घडे जी सार्थक ।

सांगा स्वामी येमलोक । चुके जेणें ॥ ६८॥

देवासी वास्तव्य कोठें । तो मज कैसेनि भेटे ।

दुःखमूळसंसार तुटे । कोणेपरी स्वामी ॥ ६९॥

धडपुडी भगवत्प्राप्ती- । होऊन, चुके अधिगती ।

ऐसा उपाये कृपामूर्ती । मज दीनास करावा ॥ ७०॥

वक्ता म्हणे हो येकभावे । भगवद्भजन करावे ।

तेणें होईल स्वभावे । समाधान ॥ ७१॥

कैसें करावे भगवद्भजन । कोठें ठेवावे हें मन ।

भगवद्भजनाचें लक्षण । मज निरोपावे ॥ ७२॥

ऐसा म्लानवदनें बोले । धरिले सट्ट पाऊलें ।

कंठ सद्गदित, गळाले । अश्रुपात दुःखें ॥ ७३॥

देखोन शिष्याची अनन्यता । भावे वोळला सद्गुरु दाता ।

स्वानंद तुंबळेल आतां । पुढिले समाप्ती ॥ ७४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे

वैराग्यनिरूपणनाम समास दहावा ॥ १०॥

॥ दशक तिसरा समाप्त ॥
